

de, volgden zij de parolen van de leidende kaders – de kaders der ‘zuilen’.

★

De drie grootste ‘zuilen’ (de protestantse, de katholieke en de socialistische) waren in de tweede helft van de negentiende eeuw ontstaan en waren, o.m. doordat het bijzonder onderwijs bij de ‘pacificatie’ van 1917 financieel aan het openbare gelijkgesteld was en doordat in het radiobestel uit de ‘zuilen’ voortgekomen omroeporganisaties domineerden, in de periode tussen de twee Wereldoorlogen een bepalend element geworden in de samenleving. Van ‘verzuiling’ sprak men toen nog niet – wie zich over het verschijnsel uitliet, had het in de regel over de ‘hokjes- en schotjes-geest’. Daar stak, aldus in '85 de politicoloog H. Daalder, kritiek in en die kritiek hing samen met het feit dat nog bij velen afkeer bestond jegens de katholieken, ‘de Roomsens’, die als wezenlijk onbetrouwbaar, en jegens de socialisten die als revolutionaire nieuwlichters werden gezien. Tijdens de bezetting werden bij andersdenkenden de gevoelens van verguizing van die twee belangrijke volksgroepen verzwakt – toen dan ook hun organisaties en de protestantse na de bevrijding herrezen, ging het begrip ‘verzuiling’ opgeld doen dat niet meer was dan de zakelijke uitdrukking van de bestaande, normaal lijkende situatie: ‘droeg voortaan’, zegt Daalder, ‘niet elke zuil, op eigen plaats, mee aan het gezamenlijk gedragen staatsgebouw?’¹

Die ‘verzuiling’ nam in de eerste naoorlogse jaren toe. Het percentage kerkelijk-gemengde huwelijken daalde en wat de katholieken betrof, gaf het Episcopaat, dat tijdens de bezetting zo duidelijk leiding had gegeven aan dit volksdeel, in '54 de richtlijn uit dat zij op organisatorisch gebied hun isolement dienden te bestendigen; dat had het Episcopaat van de bevrijding af gedaan maar in '54 ging het een stap verder: in een bisschoppelijk mandement werd de katholieken verboden, lid te zijn van een reeks andersgezinde organisaties, van welke het NVV de belangrijkste was – het lidmaatschap van de Partij van de Arbeid, waarbinnen zich een kleine Katholieke Werkgemeenschap gevormd had, werd alleen verboden aan priesters.

Accentuering der verzuiling dus – maar in de samenleving als geheel

¹ H. Daalder in *1940-1945: Onverwerkt verleden?* (1985), p. 29.